

CÂTEVA ASPECTE DIN ISTORIA MACEDO-ROMÂNILOR ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Secolul XVIII reprezintă în istoria românilor sud-dunăreni o epocă de mare dezvoltare economică, socială și politică. În acest timp, după cum afirma Simion Mehedinți, aromânii "erau foarte harnici industriași ... și se înălțaseră și pe treapta de civilizație, pe care de obicei o numim burghezie"¹.

Afirmația lui este demonstrată de excepționala dezvoltare în această perioadă a orașului Moscopole, situat în regiunea muntoasă din sud-estul Albaniei actuale. El avea în epoca la care ne referim aproximativ o sută de mii de locuitori, 72 de biserici și peste 20.000 de case². De el mai depindeau administrativ 60 de așezări inclusiv 7 orașe.

Pe lângă ocupațiile tradiționale (păstorit, negustorie, cărăușie) existau în oraș 300 de manufacturi de prelucrare a bumbacului și metalelor prețioase, și fabricare a încălțămintei și săpunului.

Manufacturile erau grupate în 14 corporații pentru a evita concurența între ele³.

Aspectul era acela al unui oraș occidental contemporan cu numeroase palate, grădini publice și livezi. Sistemul de canale pentru distribuirea apei avea cam 200 de km. în lungime. Orașul dispunea și de aproximativ 100 de bănci. Peste tot se vedea numai aur și lux.

Orașul avea relații comerciale cu Alexandria, Siria, Veneția, Genova, Imperiul Habsburgic, Spania, Franța. Existau numeroase școli și gimnazii, unele cu predare în dialectul aromân, majoritatea însă în grecește.

Activitatea culturală și religioasă era sprijinită de bogații locuitori ai orașului, mecenaiți în spiritul modern al cuvântului. 15 mănăstiri din oraș erau susținute de comunitate. Podoaba cea mai ilustră a orașului era "Noua Academie", care la început pe la 1700 era un colegiu de înaltă cultură condus de Hrisent din Zița - Zagor, un bun cunoscător al clasicismului greco-roman⁴.

Din 1738 aici a predat Sevastos Leontiadis orator vestit și bun cunoscător al culturii apusene. Un alt profesor vestit de aici a fost Grigore Moscopolitul, care era în același timp și directorul uneia dintre cele două tipografii ale orașului.

În 1744 colegiul este reorganizat și ia numele de "Noua Academie" iar în 1750 este inaugurată oficial având ca rector pe celebrul, mai târziu, Tudor Cavallioti, ce studiasse cu renumiții profesori la Ianina⁵.

Există obiceiul ca tinerii dotați intelectual să fie trimiși pe banii corporațiilor (adevărate monopoluri) la studii în celebre universități apusene. Localul Academiei fusese ridicat prin colectă publică și costase 634.000 de piaștrii. Programul de studiu de aici avea două niveluri, cel elementar și ciclul universitar în care ponderea științelor abstracte era cam de 40%⁶.

Academia avea relații științifice cu aproape toate universitățile vremii din Europa, de unde erau aduși savanți vestiți ca să predea. O altă instituție culturală era "Orfelinatul" o clădire imensă cu 40 de încăperi mari, cu săli speciale, pentru prelegeri, un alter-ego al Academiei sub supravegherea căreia era.

Mai ființa aici și un internat de orfani unde intrau atât tineri fără părinți din oraș, cât și copii dornici de învățătură din regiunile și etniile vecine. Aceștia căpătau o instrucție elementară și erau pregătiți pentru o meserie, dintre ei bogații orașului și corporațiile recrutându-i pe studenții interni pentru Academie, cărora le asigurau burse de studiu⁷.

Potrivit regulamentului de funcționare a Academiei, fiecare corporație se angaja, să instruiască în fiecare an câte un student la materiile: limba greacă, filosofie și teologie. Academia dispunea și de o

¹ Anastase N. Hâciu, *Aromânii. Comerț. Industrie. Arte. Expansiune. Civilizație*, Focșani, 1936, p.1.

² *Ibidem*, p.152.

³ *Ibidem*, p.153.

⁴ Apud A.N. Hâciu, *op. cit.*, p.559

⁵ *Ibidem*, p.560.

⁶ Victor Papacostea, *Theodor Anastasie Cavallioti*, în *Revista Istorică Română*, 1, 1931-1932.

⁷ Apud A.N. Hâciu, *op. cit.*, p.560.

vastă bibliotecă, care era publică, la ea având acces toți cetățenii orașului.

Tipografia⁸, a doua în ordine cronologică din Imperiul Otoman după cea a lui Kiril Lucaris din 1627, a editat numeroase cărți aromânești cu caractere grecești, dar din cauza insuficienței lor față de necesități, s-a renunțat la acest sistem și s-au tipărit apoi în neogreacă⁹. Aici s-au tipărit 23 de cărți bisericești printre care o *Evanghelie* a preotului Daniil, în dialectul aromân, numeroase abecedare, gramatici, lexicoane, cărți de filosofie, opere literare. Tot în oraș își avea sediul și o Mitropolie. Între zidurile cetății lor, moscopolenii au dus o viață de aristocrați.

Există aici și o casă a săracilor sub formă de depozite de alimente pentru populația pauperă în sezonul de iarnă. Orașul era împărțit administrativ în 12 sectoare având în frunte un fel de primar ales pentru un an de zile.

Primarul respectiv era responsabil pentru administrarea sa. Conducătorul suprem al orașului era nazărul (voievodul) ce se mai numea și jupan. Corporațiile industriale și manufacturiere erau conduse de protomaistri, toți aceștia la un loc constituind judecătoria de pace pentru afaceri și diferende industriale.

Conflictele comerciale erau judecate de un arbitru, iar cele penale de un fel de agă care asigura și poliția orașului împreună cu 300 de oameni întreținuți de comunitate¹⁰.

Ei locuiau în turnurile ce apărau orașul și constituiau și miliția lui națională (armata). Orașul depindea direct de sultan și nici un musulman nu avea voie să se așeze aici.

Moscopole a constituit pentru macedoromâni un fel de Mecca, pe care fiecare încerca să o viziteze în timpul vieții măcar odată, și a rămas un model clasic pentru ei, căci pe oriunde au trecut și s-au așezat, au purtat mereu în suflet icoana acestei metropole - mândria neamului lor.

La distrugerea acestei metropole au contribuit mai mulți factori dintre care se pot aminti: sărăcia și subdezvoltarea cronică a regiunilor din jur, turcii și albanezii văzând Moscopolea ca o nouă Romă; neînțelegerile interne comunale.

De asemenea nu era văzută cu ochi buni de către turci ridicarea unui ținut ghiaur animat de mentalități burgheze, și nici colaborarea politică a moscopolenilor cu Veneția și alte state creștine.

La acestea s-au adăugat anarhia ce domnea în Imperiul Otoman și vajnica concurență comercială între orașele aromânești, care și-au dat seama prea târziu că Moscopolea trebuie ajutată și nu concurată.

În plus, la instigația Rusiei în 1769 izbucnește în Pelopones o răscoală condusă de macedoromânul Colocotroni, ceea ce va duce la riposta albanezilor musulmani și a turcilor, care organizați în bande vor distruge tot ce le-a ieșit în cale timp de 7-8 ani din Albania, până în Moreea¹¹. În 1769 Moscopolea e atacată de două ori de tatăl celebrului ulterior Ali Pașa din Ianina.

Orașul rezistă deși caravanele îi fuseseră interceptate, dar apoi atacurile se repetă aproape anual până în 1796, când e cucerită de albanezii musulmani și turcii lui Ali Pașa, anterior locuitorii fugind din oraș. Aceeași soartă a avut-o și Gramoștea, al doilea mare centru aromânesc în această perioadă și care avusese 40.000 de locuitori, și fusese situată la sud-est de Moscopole¹².

La toate acestea se mai adaugă și faptul că puterea centrală otomană le restrânge macedoromânilor vechile privilegii, determinându-i să emigreze masiv din sudul Albaniei și nordul Greciei actuale în întregul Imperiu Otoman, în Imperiul Habsburgic și la frații lor din cele trei țări române la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Păstrând proporțiile, fenomenul emigrării românilor macedoneni din această perioadă poate fi asemuit cu diaspora evreiască.

Peste tot unde vor emigra, se vor afirma ca o pătură burgheză întreprinzătoare, care va contribui la ridicarea economică, culturală și emanciparea națională a respectivelor popoare. Ei au întemeiat colonii macedo-române, din Elveția și Germania până în Egipt, ocupându-se de înființarea a mii de întreprinderi industriale și bănci și desfășurând caracteristicile lor acțiuni de mecenat cultural.

⁸ A mai existat o tipografie ce a funcționat foarte puțin timp.

⁹ George Roza, *Cercetări despre românii numiți vlahi, care locuiesc dincolo de Dunăre, Craiova, 1867.*

¹⁰ A N Hâciu, *op. cit.*, p. 562.

¹¹ Vasile Diamandi-Arninceanu, *Românii din Peninsula Balcanică, București, 1938, p. 64.*

¹² În acea vreme (1796) Atena avea doar 4000 locuitori

Peste tot, vor fi bine primiți și vor beneficia de largi privilegii, aducându-și o mare contribuție la dezvoltarea socială, politică și culturală a Balcanilor și Orientului Apropiat.

Tot de aceste vremuri tulburi se leagă și islamizarea aromânilor din Meglenia (regiune situată în nord-vestul Salonicului), porniți cu câteva secole înainte deja pe calea separării dialectale de macedoromâni. Trecerea la credința islamică a fost pentru majoritatea meglenoromânilor singura soluție viabilă pentru ei în acel timp de a rezista presiunilor la care erau supuși de etniile ostile din jur.

Un alt fenomen important la care asistăm la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea este ceea ce istoriografia problemei în discuție a definit-o ca fiind prima "renaștere națională aromânească"¹³.

Astfel Teodor Anastase Cavallioti a tipărit în 1760 o gramatică și o propirire - carte de învățătură pentru aromâni - iar Daniil Mihail Adam Hagi a tipărit în 1802 la Moscopol, unde mai rămăseseră 2000 de oameni ce au format o altă așezare în jurul celei vechi, un lexicon în patru limbi (numit *Tetraglosson*) din care una era dialectul macedoromân. Apoi, mișcarea s-a dezvoltat în exil.

Intellectualii refugiați după tragicele evenimente amintite în Imperiul Habsburgic, dornici să iasă din cadrele culturale ale elenismului postbizantin, își proclamă sub influența ideilor luminate și a Școlii Ardelene cu care au avut strânse relații, (mai ales cu Petru Maior, Samuil Micu și Gheorghe Șincai), mai întâi romanitatea apoi pur și simplu identitatea cu poporul român.

Dintre corifeii acestei mișcări de renaștere aromânească, putem aminti pe Constantin Ucuta, protopop în Posen, cu opera sa *Nea Pedagogia*, tipărită la Viena în 1800 prin care chema pe aromâni să se individualizeze ca popor, să scrie și să se instruiască în graiul părintesc¹⁴.

George Roja, ce trăia la Buda, a publicat primul studiu istoric despre aromâni în localitatea amintită în anul 1808, intitulat *Cercetări despre românii numiți Vlahi, care locuiesc dincolo de Dunăre*, în limba germană studiu reeditat în dialectul daco-român în 1867 la Craiova de Sterghiu Hagiadi¹⁵.

Un alt reprezentant al acestui curent a fost Mihail Boiagi ce a trăit tot la Buda și editează în 1813 prima gramatică macedoromână, după care a tradus *Evangelia* în dialectul macedoromân¹⁶.

Academia Română din București posedă actualmente în arhiva ei mai multe manuscrise ale aromânilor stabiliți în perioada amintită la Budapesta: material pentru un vocabular macedoromân, cu textul în românește; o gramatică macedoromână în limba germană; un *Catehism* macedoromân; traduceri în aromânește din cărțile sfinte referitoare la *Minei*, *Triod*, *Penticostar* și care deocamdată nu pot fi atribuite. Tot în legătură cu această mișcare a fost și înființarea la Budapesta în 1815 a "Societății culturale a femeilor aromâne" care își propunea să militeze pentru fondarea unei școli aromânești în Macedonia¹⁷.

În activitatea acestei societăți s-au distins Maria Roza, Sofia Martu, Pelaghia Papacostea, Caterina Ghica. Toate aceste lucrări și acțiuni aveau ca scop suprem constituirea unei culturi scrise aromânești în alfabet grec mai întâi, apoi în alfabet latin.

Mișcarea s-a lovit de crâncena opoziție a Patriarhiei Ecumenice, a clerului și a intelectualității grecești din diaspora, și apoi s-a stins. Patriarhia, de exemplu, l-a afurisit pe Boiagi și a ordonat ca lucrările lui să fie distruse fiindcă "ținta acestuia este de a combate limba greacă din auzul credincioasei noastre turme"¹⁸.

De acum înainte pentru aromâni Fanarul le devine cel mai mare dușman încercând să le sugrume naționalitatea și să-i grecezeze.

Tot la începutul secolului al XIX-lea aromânii au avut un rol decisiv în declanșarea și desfășurarea revoluției grecești de eliberare de sub jugul otoman, din deceniul 3. Ideologul mișcării de eliberare a grecilor a fost Riga Fereu, aromân din Veleștin, "Tirteu al Greciei moderne", "Pindarul

¹³ A se vedea în acest sens și p.60-65 din studiul introductiv al lui N. Șerban-Tanașoca la lucrarea lui George Murnu, *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre*, ediția a doua, București 1982.

¹⁴ Vasile Diamandi - Amniceanul, *op. cit.*, p.102-103.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p.104.

¹⁸ *Ibidem*, p.103.

modern", cum a fost denumit, care din București, unde era mic funcționar în slujba domnilor fanarioți, a chemat pe toți armatoții (instituție militară specific aromânească), din Tesalia și Epir și pe toți grecii la lupta deschisă împotriva Semilunei¹⁹.

El a înființat în anul 1780, într-o scurtă vizită în Grecia, prima dată Eteria (reînființată apoi la Odessa în 1814) și primele societăți literare panhelenice cu scop revoluționar la Viena și Trieste.

După ce fusese arestat de austrieci la Trieste și predat turcilor, a murit sugrumat și aruncat de aceștia în Dunăre, la Belgrad, în noaptea de 24 iunie 1798. La începutul revoltei în Grecia, s-a evidențiat aromânul Athanasie Diacul (călugăr), care declanșează războiul în localitatea Livadia din Thesalia. A sfârșit tragic, ars pe rug de viu de către turci, la 23 aprilie 1821.

Teodor Colocotroni ce conducea revolta în Pelopones, "Garibaldi al Greciei" cântat de greci ca "Vlaho Vasileas" sau "Vasileas ton Vlahon" (Regele aromânilor) era macedoromân farșerot, Farșarii era o localitate aromânească din sudul Albaniei) și avea cu el 1000 de aromâni ce luptau pentru independența Greciei. Mavromihali Petru care a convocat primul senat grecesc și Antim Gazis, organizatorul celei de-a doua adunări reprezentative grecești erau macedo-români.

Dinu și Meleti care au cucerit Atena, ca și vestitul luptător de la Misolonghi, Marcu Bociari (Marko Botzarisin grecește) erau și ei aromâni, ca și marele general și om politic Ioan Colletti (originar din localitatea aromânească Seracu), care va fi unul din întemeietorii statului grecesc, unul din redactorii primei Constituții grecești, iar ulterior prim-ministru și ministru al învățământului²⁰.

Aromânii vor fi "răsplățiți" pentru eforturile depuse în acest război de independență prin nerecunoașterea lor ca naționalitate în Grecia în constituțiile din 1822 și 1844, fiind supuși asimilării forțate pentru a putea deveni cetățeni, și refuzându-se acordarea cetățeniei grecești aromânilor ce luptaseră în război și erau originari din zone rămase sub ocupație turcească.

Dar credem că un corolar al acestei perioade din istoria aromânilor îl constituie memoriul adresat în 1806 de macedoromânii din Pind împăratului Napoleon Bonaparte, prin care îi cereau crearea unei formațiuni statale proprii, autonome, în Epir și Thesalia, chestiune care nu s-a putut realiza nici atunci, nici mai târziu²¹.

ADRIAN BÂRSOAN
Universitatea "Lucian Blaga"
Sibiu

¹⁹ C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, Editura Hyperion, Chișinău, vol.III, p.387-392.

²⁰ A. N. Hâciu, *op. cit.*, p.563-570

²¹ N. Șerban Tanașoca, *loc. cit.*